

УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ ПРОФЕСОР С.П. ТИМОШЕНКО (1881–1950)

У статті проаналізовано основні періоди службової, громадської, політичної, освітньої та наукової діяльності українського вченого, інженера, професора архітектури Сергія Прокоповича Тимошенка. Розглянуто його участь у розбудові Української держави, адже протягом 1919–1920 рр. він обіймав посаду міністра шляхів в урядах УНР та став засновником високої архітектурної школи в Києві. В еміграції Сергій Тимошенко займався педагогічною роботою, розробкою та реалізацією різних проєктів архітектурного будівництва в стилі українського бароко.

Ключові слова: Сергій Тимошенко, архітектура, будівництво, викладачі, студенти.

Oleksandr Utkin

UKRAINIAN SCIENTIST PROFESSOR S. P. TYMOSHENKO (1881–1950)

The article reflects the main periods of the life of the Ukrainian scientist, engineer, professor of architecture Sergiy Tymoshenko, namely his public, political, educational and scientific activity since his childhood and adolescence, study at the Institute of Civil Engineers in St. Petersburg. His activity as an architect in Volyn, Kyiv and Kharkiv, the construction projects he has created in these regions, are analysed. He tried to recreate the Ukrainian national style of construction — the Cossack Baroque. As a supporter of Ukrainian independence, he took an active part in the development of its statehood and during 1919–1920 he worked as the Minister of Roads in the governments of the UNR. After the defeat of the national liberation struggle Tymoshenko became an emigrant, where he was engaged in the development and implementation of construction projects, later he worked as a teacher in the Ukrainian Academy of Economics and the Ukrainian Studio of Plastic Arts (Academy). Together with the other representatives of the intelligentsia, he led a public activity, defending Ukrainian spiritual values. After moving to the USA, Sergiy Tymoshenko worked as an architect.

Key words: Sergiy Tymoshenko, architecture, engineering, teachers, students.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020

© Уткін О., 2020

У наукових дослідженнях сучасної України спостерігається стійка тенденція до розв'язування біографістики та висвітлення визначних явищ у науковій і культурно-освітній сферах, пов'язаних з діяльністю відомих осіб, які своєю позицією, творчою працею, сконцентрованою на проблемах освіти, науки, культури, виховання людини, сприяли розвитку культурного потенціалу нації. Однією із таких осіб був Сергій Прокопович Тимошенко — відомий вчений, інженер, професор архітектури, громадський і політичний діяч.

Наукових праць, присвячених аналізу життя та діяльності С. Тимошенка, небагато. Про його дитячі та юнацькі роки, навчання з домашніми вчителями залишив спогади старший брат Степан Прокопович (Тимошенко С., 1996. 418 с.). З першими успіхами молодого інженера, проєктами церковного і світського будівництва, проблемами навчально-виховної роботи знайомлять дослідження В. Слободяна (Слободян В., 1998. 863 с.) та спогади студентів і викладачів Української господарської академії в Чехословаччині (Українська

господарська академія в ЧСР. 1922–1935, 1959. 248 с.). Культурно-освітню діяльність української діаспори в Європі, зокрема й С. Тимошенка, висвітлює С. Наріжний (Наріжний С., 1942. 250 с.; Наріжний С., 1999. 271 с.).

Метою статті є аналіз найважливіших періодів службової, політичної, наукової діяльності українського вченого Сергія Тимошенка, а також характеристики його досягнень у будівельній справі та підготовці народногосподарських кадрів.

Сергій Тимошенко народився 23 січня 1881 р. в с. Базилівка на Чернігівщині в родині землеміра і мав двох рідних братів Володимира та Степана (теж майбутніх учених). Степан Прокопович згадував, що роботи землемірам в ті роки було багато, бо звільнені селяни отримували землю із дворянських землеволодінь і розподіляли її між собою. Батько намагався захистити селян і залишив про себе добру пам'ять у Конотопському повіті.

Закінчивши службу землеміра, П. Тимошенко взяв в оренду поміщицькі садиби спочатку в с. Шпотівка, а потім в с. Базилівка. У господарстві батька, окрім ланів, був великий сад з кілько-

ма озерами. Так, в умовах українського сільсько-го побуту минули дитячі та юнацькі роки братів. Сім'я Тимошенків була дружною, життя текло мирно. Мати часто читала поезію Тараса Шевченка. Навчанням дітей опікувались домашні вчителі (Тимошенко С., 1996. С. 7–19).

Сергій закінчив Роменське реальне училище на Полтавщині, потім вступив до Інституту цивільних інженерів у Петербурзі. Навчаючись у престижному виші Російської імперії, отримав хороші теоретичні та практичні знання, брав участь у роботі українських організацій, зокрема Української студентської громади, Північного комітету РУП (згодом УСДРП). Тут він познайомився зі студентами Б. Іваницьким та Л. Фроловим — майбутніми професорами Української господарської академії в Подєбрадах (Українська господарська академія..., 1959. С. 55). За участь у студентській демонстрації поліція жорстоко побила його, але лікарям вдалося врятувати студента від смерті.

Після закінчення інституту 1906 р. Сергій Тимошенко повернувся в Україну, працював архітектором спочатку в Ковелі на Волині, а потім у Києві. Будучи палким захисником українства, прагнув відновити український стиль в архітектурі та будівництві. Цей стиль (староукраїнське, козацьке бароко) мав своєрідні оригінальні риси — помірковану декоративність і спокійні форми. У цьому стилі в Ковелі побудовані залізнична амбулаторія й гімназія Пирогова (Енциклопедія українознавства, 1980. С. 3206.).

За проектами С. Тимошенка в Києві з'явилися будинки Юркевича і Лаврентієва, де він застосував елементи давньоукраїнського житлового будівництва й народної архітектури (символіку, алегорію, геральдику, національну орнаментику). Архітектор переосмислював і творчо втілював ці форми у нових проектах, що виділяло споруди у реальній забудові певних районів, вписувало такі новобудови в природний ландшафт, підкреслювало їхню значимість і красу (Там само). Його архітектурні церковні проекти створювали враження легкості, а стрункі бані церков у стилі козацького бароко відрізнялись від типових храмових споруд руського православ'я (Українська господарська академія..., 1959. С. 65).

1909 р. молодий інженер переїхав до Харкова, де його призначили головним архітектором Управління Північно-Донецької залізниці. Дев'ятирічне перебування на цій посаді позначилося продуктивною працею, втіленням його замислів у різних новобудовах цієї залізниці, зокрема харківського будинку дирекції залізниці, споруди для залізниці Федорівка — Скадовськ, проекти для залізниці Гришино — Рівне. Поряд з державними

замовленнями він виконував приватні завдання, як-от: будинки Попова та Бойка в українському стилі, три проекти міст-садів до 10 тис. мешканців на Харківщині. Підготовлений ним проект госпіталю для м. Казань отримав на конкурсі першу премію. За змістовні, технічно обґрунтовані і виважені проекти, представлені на архітектурні конкурси в Україні та Росії, він отримав до 10 різних нагород (Там само, 1959. С. 66).

Сергій Тимошенко активно працював у таких національно-патріотичних організаціях, як Українське товариство імені Г. Квітки-Основ'яненка, Українське художньо-архітектурне товариство. Засновником останньої структури став сам український архітектор.

Револьюційні події початку 1917 р. ознаменувались великим виступом народних мас. У Харківській губернії на I Національному з'їзді Сергія Прокоповича обрали головою Національної ради Харківщини, а восени того ж року — губернським комісаром Харківщини і членом Центральної Ради. Важкі й багатопланові обов'язки керівника цих органів він виконував до весни 1918 р. Військово-політична ситуація в регіоні змусила його виїхати в Київ, щоб просити урядової допомоги для вирішення різних питань, які виникали на Харківщині. Після прибуття до Києва його призначили міністром шляхів у складі реорганізованого уряду УНР. Обіймаючи цю посаду в урядах І. Мазепи, В. Прокоповича та А. Лівичького протягом 1919–1920 рр., Сергій Прокопович енергійно займався розбудовою новоствореної держави, став одним із засновників української високої архітектурної школи в Києві.

У 1921 р. С. Тимошенко брав участь у Другому зимовому поході армії УНР під командуванням Ю. Тютюнника, героїчно бився в бою під Базаром, за що отримав високу нагороду — Хрест С. Петлюри. Після поразки національно-визвольної боротьби жив і працював у Львові. Його запрошували до складу нового уряду УНР, але від такої пропозиції він відмовився, пояснюючи це в листі від 21 січня 1922 р. до свого колеги, громадського і політичного діяча, згодом професора УГА В. Садовського: «Я цілком не довіряю Петлюрі, — писав С. Тимошенко, — маю багато доказів його безпринципності і гнусності», що «робе його зовсім непридатним для тієї ролі, яку він хоче грати»²³¹. А в наступному листі після аналізу діяльності українського уряду він прийшов до висновку про необхідність відсторонення від влади С. Петлюри²³².

У цей період Сергій Прокопович розробив і виконав декілька проектів церков у львівському передмісті — на Знесенні та Клепарові, переробив проект церкви у Левандівці під час її будівниц-

²³¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 269. Оп. 1. Спр. 96. Арк. 22.

²³² Там. само. Арк. 24.

тва. Він став автором проекту перебудови Національного музею у Львові, проекту будівництва великого готелю на вулиці Потоцького й проекту перебудови садиби Теплиця на цій же магістралі. Український архітектор розробив і реалізував проект церкви у Мразниці біля Борислава, кілька варіантів проекту монастиря Студитів у Зарваниці. Низка його проектів втілена у життя на волинських землях, зокрема церква в Броніках, комплекс будинків у маєтку Підгірського (Слободян В., 1998. С. 33.). У культовій та цивільній архітектурі він дотримувався трьох важливих аспектів: функціональності, конструктивності та естетичності, що втілювали соціальні ідеали сучасної йому епохи.

Важливим етапом життя Сергія Прокоповича стали 1924–1929 рр., коли він разом з дружиною та дітьми переїхав до Чехословаччини на запрошення викладати архітектуру та сільськогосподарське будівництво в Українській господарській академії у Подебрадах. Нове середовище — професорсько-викладацький колектив, студенти, нові завдання і проблеми вимагали осмислення та пошуку ефективних форм і методів роботи. І він віднайшов результативні прийоми спілкування зі студентами, зрозумілого та чіткого викладу навчального матеріалу, дбайливого і людяного ставлення до слухачів. Завдяки його зусиллям та вмільй праці інших співробітників інженерного факультету кафедра будівництва та архітектури набула великої популярності в академії. Про цей період згадував уродженець Полтавщини, професор академії О. Коваленко, підкреслюючи, що ця кафедра «своєю повагою і особистістю її керівника була в студентських колах популярною ... керував кафедрою цивільний інженер Сергій Тимошенко, що відзначався товариськістю в поводженні з студентами, але разом з тим збільшеними вимогами щодо знань і виконання завдань студентами» (Українська господарська академія..., 1959. С. 120.).

Дружелюбні взаємини між професорами і студентами, притаманні українській вищій школі, проявлялися на семінарських заняттях, під час практики, в моменти перевірки студентських проектних завдань. Професор, дбаючи про отримання студентами високої освітньої та загально-технічної підготовки, ретельно аналізував надані проекти, чіткість креслень і рисунків, текстових пояснень, старанність виконання робіт. Багато уваги приділяв талановитим слухачам. На заняттях з будівництва й архітектури передавав студентам свої знання, досвід розробки та реалізації проектів світських і церковних споруд в стилі українського бароко, наводив багато різних прикладів з практики.

Навчаючи студентів, неодноразово говорив про певні особливості роботи інженерів в Україні, порівнюючи її з діяльністю західноєвропейських

колег, висловлював свої думки щодо усунення певних недоліків, оскільки вважав, що нові кадри інженерно-технічних працівників будуватимуть житлові приміщення й господарські об'єкти в незалежній Україні. Про вмільй організацію навчання, ініціативність, працездатність, високий авторитет серед викладачів та студентів свідчить обрання С. Тимошенка доцентом, у 1925 р. — професором, деканом інженерного факультету, а згодом і ректором академії в 1927–1928 та 1928–1929 рр. Рішення про обрання українського вченого ректором на другий термін Міністерство хліборобства спочатку не сприйняло, мотивуючи це тим, що він не володіє державною (чеською) мовою, але згодом затвердило пропозицію УГА.

Одночасно Сергій Тимошенко став і професором Української студії пластичного мистецтва (академії) у Празі, входив до складу ради студії — керівного органу академії, яку очолював професор Д. Антонович. Рада опікувалася питаннями організації та навчання студентів. Термін навчання складав 4 роки. Щорічно студія проводила виставку робіт своїх професорів. Керівник класу архітектури С. Тимошенко до свого від'їзду в 1930 р. демонстрував архітектурні й будівельні проекти, клас І. Мозалевського представляв експонати графіки та прикладного мистецтва, клас К. Стаховського показував зразки скульптури (Наріжний С., 1942. С. 190–191). Разом з українськими митцями, котрі проживали в Західній Україні у 1920-х рр., Сергій Прокопович брав участь в організації та проведенні художніх виставок картин, книг, графіки, театральних костюмів, поштових марок тощо. Професор архітектури С. Тимошенко, майстри О. Новаківський, Р. Лісовський, В. Січинський вважали своїм патріотичним обов'язком захищати українство, його духовні цінності, зокрема науку й освіту, ідеї незалежності України (Наріжний С., 1999. С. 51). Ці ж ідеали визначали діяльність мистецького товариства «Спокій» у Варшаві, членом якого був С. Тимошенко (Українська господарська академія..., 1959. С. 68).

Характерною рисою його творчої роботи стало ретельне вивчення літератури з проблем мистецтва, архітектури, будівництва, прагнення знати якомога більше про український стиль, віднайти в ньому оригінальні елементи та впроваджувати їх у нове будівництво світських і церковних об'єктів, дбайливе та прискіпливе ставлення до розробки різних проектів і врахування в них новітніх досягнень науки та техніки. Національний стиль будівництва архітектор використав, зокрема, у проектах вуликів для пасіки Товариства українських пасічників при УГА (Там само. С. 68).

Вільного часу у Сергія Прокоповича було мало — працював вдома, використовував пізні години для розробки проектів типових церков, музеїв, шкіл, народних домів, де застосовував

національні традиції українського будівництва й архітектури. Це характерно для літинської будови в Черчі, Будинку пасічника в Празі, народних домів у Галичині (Там само. С. 67).

Архітектором став і син С. Тимошенка Олександр, котрий закінчив Празьку політехніку, працював у Польщі, Німеччині, Чехії, Бельгії, а з 1947 р. у США — переважно у Нью-Йорку, Сан-Франциско й Вашингтоні, де керував будівництвом хмарочосів, оздобленням вашингтонського метро, виступав за створення українського модернового стилю будівництва (Енциклопедія українознавства, 1980. С. 3206).

Протягом 1930–1939 рр. Сергій Прокопович жив у Луцьку, обіймаючи посаду головного архітектора сільськогосподарського будівництва на Волині. Виконував різні проекти сільськогосподарських об'єктів, зразкових хуторів, овочесховищ, що могли бути використані в незалежній Україні. Низку вдалих проектів польське Міністерство рільництва направило місцевим воеводським правлінням. Керівництво Волинської хліборобської палати зацікавилось, зокрема, проектами овочесховищ і видало окрему книгу з поясненнями інженера Кулаковського. За участі С. Прокопенка спорудили понад 40 житлових будинків у Луцьку, Крем'янці, Дубні, декілька житлових приміщень та різних споруд в маєтку С. Тищенка на Волині. В українському стилі перебудовано братську церкву в Луцьку, зведено кілька церковних храмів на волинських землях (Українська господарська академія..., 1959. С. 67.)

У 1935 р. українського зодчого обрали головою Волинського українського об'єднання і послом до ольського Сейму, а 1938–1939 рр. — до Сенату. Будучи радником Луцької міської ради, він всіляко допомагав їй у покращенні господарського комплексу міста. Разом з виконанням своїх службових обов'язків колишні викладачі й випускники Української господарської академії в Подєбрадах професор С. Тимошенко, доцент В. Дяконенко, інженер-генерал О. Алмазов та ін. здійснювали культурно-освітню роботу серед місцевого населення. Різноманітні заходи організовувало Луцьке церковне братство, Товариство Лесі Українки, що утримували в Луцьку українську гімназію у складних умовах польського панування. Серед активних діячів цих організацій був і С. Тимошенко (Наріжний С., 1942. С. 319). Він же став першим головою Товариства імені Петра Могили, заступником новоствореного у Львові гуртка діячів українського мистецтва.

Період 1940–1946 рр. він вважав марним і дуже важким, бо з початком війни у 1939 р. довелося залишити все й тікати з Луцька, пережити страшну зиму 1940 р. у Варшаві, потім три роки

в Любліні, важкий 1943 р. у Луцьку. Наступні роки переїздив до Перемишля, Львова, Далмації, Загреба, Граца, Більська, Праги, Карлсбада. З великими труднощами у 1945 р. він дістався до Гейдельберга, де мекшав рік. Протягом наступного короткого періоду читав лекції з сільськогосподарського будівництва студентам Українського технічно-господарського інституту²³³.

1946 р. С. Тимошенко прибув до Сполучених Штатів Америки. З допомогою канадських емігрантів об'їхав місця головних поселень українців у США та Канаді з виступами, присвяченими аналізу становища України післявоєнного періоду, життєдіяльності українських емігрантів у Німеччині. «Скрізь його приймали з почестями, як відомого українського діяча, але якогось постійного заняття не знайшов», — писав Степан Тимошенко (Тимошенко С., 1996. С. 347).

Місцем свого проживання Сергій Прокопович Тимошенко обрав університетське місто Пало-Альта в Каліфорнії, куди раніше до місцевого Стенфордського університету прибули його брати Володимир та Степан Тимошенки. Володимир запропонував одну з кафедр університету. Старший брат Степан очолив кафедру механіки цього освітньо-дослідного центру. «Таким чином два брати, майже одночасно, стали професорами Стенфордського університету», — згадував Степан Тимошенко (Тимошенко С., 1996. С. 323).

Попри поважний вік Сергій Прокопович працював архітектором, виконав проекти 4 церков для Канади, будинків у Каліфорнії, різних надгробків. Тут він почав розробляти і не встиг завершити свій останній проект церкви для Буенос-Айреса в Аргентині.

Загалом творча спадщина С.П. Тимошенка велика і різнопланова. Вона нараховує більше 400 житлових та службових приміщень, культових і комплексних споруд, пам'ятників, серед яких і надгробок на могилі С. Петлюри у Парижі. Значна їх частина зосереджена в місцях проживання українців, як-от: Україна (Галичина, Волинь), Канада (Ванкувер, Едмонтон, Саскатун, Торонто), Парагвай. Лейтмотивом його творчості як архітектора та інженера була ідея відновлення українського стилю, поширення його зразкових будівельних проектів, що втілюють духовність народу і прославляють Україну. Не всі задумані проекти прикрасили міста і села, частина їх втрачена чи знищена в роки революційних подій, бойових дій Другої світової війни. Сергій Прокопович Тимошенко помер 6 липня 1950 р. в Пало-Альто (Каліфорнія), де і похований (Українська господарська академія..., 1959. С. 67–68).

Отже, професор Сергій Тимошенко — патріот, вчений, який багато зробив для розвитку вітчизняної науки, освіти, культури. Обіймаючи різні

²³³ Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). Ф. 64. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 16.

посади в навчальних закладах, зокрема за кордоном, він та його колеги створювали наукові осередки, де виховували інтелектуалів, котрі демонстрували потенціал української нації у світовій науці. Інтелектуалізація суспільного виробництва

надавала провідного статусу носіям знань та інтелекту, ставши рушійною силою прогресу. Протягом всього життя Сергій Прокопович Тимошенко захищав соціально-політичні ідеали вільної Української держави.

ДЖЕРЕЛА

1. Енциклопедія українознавства. Т. 9. Париж — Нью-Йорк: Молоде життя, 1980. 3600 с.
2. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. Прага, 1942. 250 с.
3. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції. 1919–1939. К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. 271 с.
4. Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія. Л., 1998. 863 с.
5. Тимошенко С. Воспоминания. Париж, 1996. 418 с.
6. Українська господарська академія в ЧСР. 1922–1935. Т. 1 / за заг. ред. О. Козловського. Нью-Йорк, 1959. 248 с.

REFERENCES

1. Entsyklopediia ukrainoznavstva (1980). T. 9. Paryzh-Niu-York: Molode zhyttia, 3600 [in Ukrainian].
2. Narizhnyi, S. (1942). Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy. Ch. 1. Praha, 250 [in Ukrainian].
3. Narizhnyi, S. (1999). Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii. 1919–1939. K.: Vydavnytstvo im. O. Telihy. 271 [in Ukrainian].
4. Slobodian, V. (1998). Tserkvy Ukrainy. Peremyska yeparkhiia. Lviv. 863 [in Ukrainian].
5. Timoshenko, S. (1996). Vospominaniia. Parizh. 418 [in French].
6. Kozlovsky, O. (Ed.). (1959). Ukrainska hospodarska akademiia v ChSR. 1922–1935. T. 1. Niu-York: vyd. absolventamy Ukrainskoi hospodarskoi akademii ta Ukrainskoho tekhnichno-hospodarskoho instytutu. 248 [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 20.10. 2019 р.